

znači da je uveden element dramaturške discipline umanjio ili narušio one vrednosti koje smo maločas imenovali kao primarne u njihovom dosadašnjem radu. Naprotiv. Iako sistematizovan do maksimuma scenario za film „Vrane“ slobodnije je koncipiran nego bilo koji drugi njihov tekst.

Šta to znači? Pa, ništa drugo do činjenicu da se u vreme rada na „Vranama“ Mihiću i Kozomari najzad ukazala potpuna slika „sistema“, da je tim tekstom najzad izgrađen aparat koji na najadekvatnije izražava njihove stvaralačke senzibilitete. Na jednoj strani, dakle, čvrsta osnovna dramska nit, „kičma“, a, na drugoj, obilje epizoda koje oko dramske vertikale kruže kao potpuno slobodni „sateliti“ čiji se međusobni odnosi regulišu po principu apsolutne ravnopravnosti. I, zaista, budući da smo prihvatili ideju o „sistemu“, nema nikakvog razloga ne priznati da su „Vrane“, i po sadržaju (koji ne treba mešati sa „pričom“) sasvim izuzetan tekst. U njemu je, pre svega, izvršena strahovita akumulacija životnih atrakcija, koje su, opet, uslovljene permanentno delanje, a ovo, najzad, dovelo do sukcesivnog nizanja šokova koje destruktivna filmska slika izaziva kod gledaoca.

IV. O OTVORENOM FILMU

„Vrane“ su, prema tome, film prepun informacija, i to je, uz „Rane radove“ Želimira Žilnika, delo koje najbolje odslikava jedan novi duh jugoslovenske kinematografije. On afirmiše senzibilitet koji će naš film sa pozicija tumačenja stanja ličnosti kao posledice dejstva životnih činjenica, premestiti na poziciju sa koje se jedno filmsko delo može posmatrati kao zbir društvenih činjenica o junacima, kao mehanizam koji omogućava da se čovek izmeri količinom proteklog vremena. Informacije o kojima je reč ne gradiraju, niti se međusobno suprotstavljaju („crno“ contra „belo“), a tenzija drame narasta iz činjenice da se one — informacije — neprekidno akumuliraju, te da dosledno izazivaju odbojne reakcije. Gledalac je, pre svega, zatečen u situaciji zbunjenosti pod tolikom količinom identično surovih zbivanja, i budući da veći deo njih (ako ne i sva) prepoznaje i kao činjenice sopstvenog životnog iskustva, njegova zainteresovanost za junake prerasta prizemni nivo zaintrigiranosti njihovom golom sudbinom, faktografskim tokom i finalom njihove nevesele odiseje. Film zato kao da nema finala. On nastavlja da traje u svakom od nas isto kao što je život svakog od nas trajao u njemu. Takva dupla transmisija — život-film, pa: film-život — moguća je tek onda kada se izbegne svaka varljiva ilustrativnost, tek kada se definitivno napusti svaka iluzija o nužnosti relacija između odraza i izraza. Radi se, dakle, o poeziji. Iako je u „Vranama“ svaki kadar prepoznatljiv kao deo naše stvarnosti, niko iole mudar neće tvrditi da je taj film dokument o faktičkom stanju iste stvarnosti, jer ga njegova poetska dimenzija izdiže iznad svake moguće komparacije po sličnosti — bilo sa prepoznatljivim životnim modelom, bilo sa nekom drugom transmisijom istog životnog sadržaja.

U tom kontekstu posmatran, film „Vrane“ jeste jedan asocijativno slobodan film. Bar onoliko koliko je to „Banda na stramputici“ Žan-Lik Godara. Tako koncipiranom, otvorenom strukturom ovog filma kreću se sudbine junaka, njihova luda sreća i hod ka neumitnom, a zajedno sa njima, iznenada, kao da su tek sada otkriveni za iskustvo našeg oka i naše duše, na svetlo dana izbijaju životnim intenzitetom i poetskom verodostojnošću nabijeni prizori provincijskog trajanja, jedan svet beskraino bogat u svom siromaštvu, jedan gotovo magični kosmos zabitih palanki, sumornih rečnih obala i trošnih baraka, jedan prostor posebne biološke i etičke zakonitosti u kome razlika između života i smrti nije uvek lako izmerljiva.

V. REŽIJA JE MORALA DA UMRE

Dolazimo, na kraju stvari, do režije, do problema egzekucije, do pitanja: da li je za

Mihića i Kozomaru film „ozbiljna stvar?“ Čini se da jeste. Film „Vrane“ se igra sa određenim životnim sadržajem, ali se autori ne „igraju“ filmom. Time kao da su stali na pola puta, te ovaj zapis o njima postaje svojevrsni *contradictio in adjecto*.

No, situacija u kojoj su se našli Mihić i Kozomara neminovna je kada se režira u duetu (ni dva kretana ne mogu da režiraju zajedno, kaže Kozomara posle iskustva na „Vranama“), jer tada od dva rešenja izvesnog kadra pobeđuje ono koje se u datom trenutku učini trezvnijim i funkcionalnijim, i film ispada kao zbir tradicionalnih rešenja iz dveju možda sasvim oprečnih koncepcija, te se, u takvoj situaciji apriorne pobeđe pragmatičnosti, autori više služe medijem nego li što njime govore. U slučaju filma „Vrane“ tom odnosu je, po svemu sudeći, doprinelo i prisustvo snimatelja Jerži Vujčika, jake i oso bene ličnosti, ali, u isti mah, i čoveka koji je, pre svog dolaska u Jugoslaviju, uglavnom radio sa rediteljima (Kavalerović na primer) čija je skoro bolesna zaljubljenost u perfekciju egzekucije dovela do toga da u njihovim filmovima ima previše briljantne režije (u smislu dramsko-logičko-plastičke organizovanosti), a premalo ličnog stila. „Vrane“ su na području režije upravo to: film rediteljske čvrstine, ali film bez rediteljskog stila, ili, u najboljem slučaju, film amorfno stila. Samim tim, režija, na izvestan način, dolazi u nesuglasnost sa materijalom, sa scenarijom, od čega, naravno, štetu trpe i režija i materija. Prva zato što adekvatno ne koristi mogućnost sadržaja za puno razvijanje mogućnosti medija, a druga biva u svojoj uverljivosti umanjena tačno za onoliki broj stepeni za koliko su reditelji bili bliže amorfnom „rukopisu“, režiji kao zbiru metaforično-asocijativnih „regula“.

Ali, bar kada su „Vrane“ u pitanju, slobodno se može reći da su se izvesne stvari već ranije bile same od sebe toliko razvile da čitav taj kasniji trend supovrnatih egzekutivnih rešenja nije više bio u stanju da bitno omete konstituisanje unutrašnjeg bića filma. Dogodio se nešto sasvim suprotno od onoga što se na primer, događa u filmovima Vatroslava Mimice i Matijaža Klopčiča: umesto da razvijeni pipci egzekucije izvrše (delimično ili potpuno) nasilje nad poetskom sadržinom materije, sadržaj je naprosto prepлавio neelastične okvire forme i „Vrane“ su, čudnom igrom, postale film iz koga režija počinje da nestaje, da se rasplinjava, da „odumire“. „Vrane“ su, u režijskom smislu, film koji se prvo nameće svojom čvrstinom, da bi, zatim, jednostavno prestao da postoji kao rediteljski fenomen. Aleksandar Petrović je, videvši ovaj film, uzviknuo kako je to očajno režirano delo, („kao levom nogom“), ali da se jedino tako i moglo režirati. Možda je, zaista, režija i trebala da umre u lancima sopstvene zatočenosti ako je to, na kraju svega, bila cena asocijativne slobode ovog filma, cena njegove poetske razuzdanosti. Ako se taj proces odvijao u suprotnosti sa verifikovanim logičko-filmskim normativima, onda — tim bolje! Nekakva logika, međutim, ipak postoji. Naivni teoretičari već decenijama trućaju o tome da se od dobrog scenarija može napraviti loš film, a od lošeg scenarija nikako dobar film. Filmom „Vrane“ oni dobijaju još jedan biser za svoju kolekciju maksima, jer prvo delo Ljubiše Kozomare i Gordana Mihića, scenarista koji su svoje tekstove pisali sa nadom da je manuskript tek podloga jedne rediteljske avanture, jeste antologijski primer slučaja u kome je dobar scenario (u film skom, ne u literarnom smislu) od loše režije napravio film koji se pamti. I voli. O poštovanju ne treba ni govoriti.

* Tekst koji je pred čitaocem nastao je kao skica tokom mog boravka u Rovinju, avgusta meseca 1969. godine. Nije bio namenjen javnom publikovanju. Činjenica da ga, skoro godinu dana kasnije, ipak objavljujem može se shvatiti kao moja jedina mogućnost protesta protiv sudbine filma „Vrane“, i ne samo tog filma, koji ni posle osamnaest meseci svog postojanja još nije dobio šansu da se suoči sa sudom publike.

momir m. vojvodić

IZ KAMENIH PUTIRA

KRUNISANJE PLATIJA

Vuku Radoviću, slikaru

Na svetioniku Platija i zime,
Gromopiji vrhu na tjemenu spava
Uhoda vidika, dan — piše mi ime
Kamenu u lišaj, ponor otključava.

Otvoraju se prostoru plave dveri,
Za mladim suncem stižu povorke zmija,
Boje dobrog neba u očima zvijeri
I rijeka Morača s krunom Platija.

Razmiču se gore i poredak čine
Daljine da pridu i vide sjaj krune,
Što je Platijama stavlja na visine
Visoki dan, dok prestao kameni trune.

Ulazim i ja u svetkovinu zvuka,
Otvora mi dan vrata od sna i srebra,
U carstvo bilja ispod duginog luka
Ulazim ozaren — škripe zemlji rebra.

Udi i ti, za mojim tragom, moj pute,
Dan i moje čelo Platije krunišu;
Iz kamenih putira piju i čute
Mrtvi putnici, kroz suve trave dišu.

Udi u kamenu lobanju gdje pjeva
Smjeli prostor starom vremenu na zglobu,
Da gledamo borbu zelenih zmajeva
I pjevamo psalme mome praznom grobu.

Tu nebo kruniše Platije i bježi
U srce ptici, čovjeku iza čela;
Tu su po kamenju sunčevi crteži
I moja jutra u saću mladih pčela.
Platije, 1970. god.

TRAGAČI

Ubismo pticu kroz nevidjelicu,
Ispretasmo tijela iz pepela,
Izgubismo dan, osmijeh na licu,
I put izabراسmo širinom čela.

Niz san klisure i svoje kosture,
Sišli na rijeke tragom zvijeri,
Zvasmo magle da za nama požure
Dok gore Vlašići i noć se ceri.

Čitasmo svoju sudbinu sa dlana
I slutismo gdje nas kraj očekuje,
Iz srca što zri od srčanih mana
Rikasma bičiji da nas svijet čuje.

Na dračama ostavismo sjaj oči.
I nađosmo svoj dan onamo gdje zrak
Iz sunčevog čupa u ponor toči,
I svaki na putu izgubismo znak.

Pregorjele noge i klonuli vid
Nudismo šumi za rosu sa grana,
Tragajući nađosmo poraz i stid,
Psovavimo zavidanost sa svih strana.

Iz nas svaki izlijetati staše,
Kad svoje sne svijetu podmetasmo;
Kad laž procurje iz istine naše
Zbog koje se u šume odmetasmo.

Ubismo pticu straha na gnijezdu,
Objesi nas dan u omče od dima;
Visini osramotismo zvijezdu,
Kad nam se u krv uselila zima.

Morača, 1968. god.